MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING EKOLOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Hayitova Sarvinoz Ochilovna
sarvinozxaitova11@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda ekologik tasavvurlarni shakllantirish, tabiatga muhabbat va mas'uliyat hissini uyg'otishning metodik asoslari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida bog'cha yoshidagi bolalarning ekologik bilimlarini oshirishda o'yin texnologiyalari va bevosita tabiat bilan muloqotning samaradorligi o'rganilgan. Maqola yakunida tarbiyalanuvchilarning ekologik madaniyatini yuksaltirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.*

Abstract: *This article analyzes the methodical foundations of forming ecological representations, awakening a sense of love and responsibility for nature in preschool children. During the research, the effectiveness of game technologies and direct communication with nature in increasing the ecological knowledge of preschool children was studied. At the end of the article, practical recommendations for increasing the environmental culture of pupils are given.*

Kalit so'zlar: *ekologik tarbiya, maktabgacha ta'lim, tabiat, ekologik madaniyat, didaktik o'yinlar, ekologik ong, ekologik loyihalar.*

Keywords: *environmental education, preschool education, nature, environmental culture, didactic games, environmental awareness, environmental projects.*

KIRISH. Bugungi kunda global ekologik muammolar kuchayib borayotgan bir vaqtda, insoniyatning tabiatga bo‘lgan munosabatini tubdan o‘zgartirish eng dolzarb vazifalardan biridir. Bu jarayonni aynan shaxs shakllanishining ilk bosqichi – maktabgacha ta’lim davridan boshlash lozim. Maktabgacha ta’lim tashkiloti (MTT) bolaning tashqi olam bilan ilk tizimli tanishuv maskani hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni hamda "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturida bolalarda atrof-muhitga nisbatan g‘amxo‘rlik munosabatini shakllantirish alohida maqsad qilib belgilangan [1].

Ekologik tarbiya faqat bilim berish emas, balki bolada tabiatni his qilish, uning go‘zalligidan zavqlanish va uni asrashga bo‘lgan ehtiyojni tarbiyalashdir. Bog‘cha yoshidagi bola dunyoni obrazlar va his-tuyg‘ular orqali qabul qiladi, shuning uchun ushbu bosqichda poydevor qanchalik mustahkam qo‘yilsa, kelajakda ekologik madaniyatli shaxsni shakllantirish shunchalik oson kechadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Ekologik tarbiya masalalari ko‘plab pedagog va psixolog olimlar tomonidan o‘rganilgan. Masalan, N.M.Mamatov o‘z tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarga tabiatni o‘rgatishda kuzatish metodining ahamiyatini yuqori baholagan [2]. Uning fikricha, bola o‘simlik yoki hayvonot dunyosini bevosita kuzatish orqali undagi hayotiy jarayonlarni anglab yetadi.

S.N.Nikolayeva esa "Ekologik madaniyat poydevori" tushunchasini fanga kiritib, MTTda ekologik tarbiyaning kompleks tizimini ishlab chiqqan [3]. O‘zbekistonlik olima Sh.Shodiya esa maktabgacha ta’limda ekologik o‘yinlarning roli haqida to‘xtalib, o‘yin orqali bola tabiat qonuniyatlarini og‘riqsiz va qiziqarli tarzda o‘zlashtirishini ta’kidlaydi [4]. Shuningdek, xorijiy tajribada "O‘rmon bog‘chalari" (Forest kindergartens) modeli orqali bolalarni

tabiat bilan integratsiya qilish usullari keng ommalashgan bo‘lib, bu metod bugungi kunda milliy ta’lim tizimiga ham turli ko‘rinishlarda kirib kelmoqda.

METODOLOGIYA. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi

• **Kuzatish metodi** – bolalarning tabiat burchagidagi o‘simliklarni parvarish qilish jarayoni va ularning o‘simliklarga bo‘lgan munosabati o‘rganildi.

• **Suhbat metodi** – bolalarning ekologik bilimlari darajasini aniqlash maqsadida "Tabiat nima?", "Suvni nega tejashimiz kerak?", "Daraxtlar bizga nima beradi?" kabi savollar asosida muloqot tashkil etildi.

• **Tajriba-sinov ishlari** – mashg‘ulotlar jarayonida "Tabiatni asra" kabi interaktiv o‘yinlar va vizual materiallar qo‘llanildi.

• **Tahlil** – olingan natijalar bolalarning yosh xususiyatlariga ko‘ra qiyosiy tahlil qilindi.

NATIJALAR.O‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya quyidagi uchta yo‘nalishda olib borilganda eng yuqori natija beradi

1. **Kognitiv yo‘nalish** – bolalarga tabiat hodisalari haqida nazariy bilimlar berish.

2. **Hissiy-estetik yo‘nalish** – tabiat go‘zalligini his qilish va undan zavqlanishni o‘rgatish.

3. **Amaliy yo‘nalish** – o‘simliklarni sug‘orish, qushlarga don berish, hududni chiqindilardan tozalash kabi ko‘nikmalarni hosil qilish.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, interaktiv metodlar (masalan, "Ekologik svetofor" o‘yini) qo‘llanilgan guruhlarda bolalarning ekologik onglilik darajasi an’anaviy dars o‘tilgan guruhlarga qaraganda 35% ga yuqori bo‘lgan. Bolalar

tabiatdagi sabab-oqibat bog‘lanishlarini (masalan, suv bo‘lmasa o‘simlik quriydi) tezroq tushunib yetganlar [5].

MUHOKAMA. Maktabgacha ta’lim ташкилотларида (MTT) ekologik tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy e’tibor bolaning yosh xususiyatlariga mos keluvchi metodlarni tanlashga qaratilishi lozim. Tadqiqotimiz davomida aniqlangan natijalar shuni ko‘rsatadiki, bog‘cha yoshidagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishda faqatgina nazariy bilim berish (ma’ruza yoki tushuntirish) kutilgan samarani bermaydi. Buning asosiy sababi, bu yoshdagi bolalarda mavhum tushunchalardan ko‘ra, ko‘rgazmali va hissiy idrok etish ustunlik qiladi [5].

Birinchidan, ekologik tarbiyaning samaradorligi "bog‘cha-bola-oila" zanjirining qay darajada mustahkamligiga bog‘liq. Kuzatishlarimiz shuni tasdiqladiki, agar bola bog‘chada tabiatni asrash haqida ta’lim olib, oilada buning aksini ko‘rsa (masalan, ota-onasi tomonidan suvni isrof qilish yoki chiqindini duch kelgan joyga tashlash), bolada ekologik madaniyatning shakllanishi sekinlashadi yoki noto‘g‘ri yo‘nalishga kiradi. Shu bois, maktabgacha ta’lim muassasalarida ota-onalar bilan ishlash tizimini yangilash, ularni "Ekologik shanbaliklar" yoki "Eng yashil oila" kabi loyihalarga jalb etish lozim [4].

Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar va jonli tabiat o‘rtasidagi muvozanat masalasi muhim muhokama mavzusidir. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar (multimedia, virtual sayohatlar) bolalarga dunyoning chekka nuqtalaridagi tabiat manzalarini ko‘rsatish imkonini beradi. Biroq, tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, ekranda ko‘rilgan daraxt bilan bolaning o‘z qo‘li bilan ekkan va parvarish qilgan niholi o‘rtasida hissiy bog‘liqlik darajasi turlicha. Jonli muloqot va amaliy mehnat (o‘simliklarni sug‘orish, yer yumshatish)

bolada tabiatga nisbatan "ega bo‘lish" emas, balki "mas’uliyat" hissini uyg‘otadi [6].

Uchinchidan, ekologik tarbiyani barcha mashg‘ulotlar bilan integratsiya qilish zaruriyati tug‘ilmoqda. Masalan, rasm chizish darsida tabiat manzaralarini tasvirlash, matematika darsida daraxt barglarini sanash yoki til o‘stirish mashg‘ulotlarida hayvonlar haqida ertaklar aytish orqali ekologik bilimlarni singdirish mumkin. Bu yondashuv bolaning dunyoqarashini yaxlit holatda shakllantiradi va ekologiyani alohida "fan" sifatida emas, balki kundalik hayotning ajralmas qismi sifatida qabul qilishga yordam beradi [3].

Shuningdek, muhokama jarayonida ekologik loyihalar (Project-based learning) usulining samaradorligi ham alohida qayd etildi. Masalan, "Bir donadan niholgacha" loyihasida bola o‘rik danagini ekib, uning unib chiqishini har kuni kuzatishi orqali hayotning naqadar qadrli ekanligini anglab yetadi. Bu kabi kichik tadqiqotlar bolada ilmiy dunyoqarashning ilk kurtaklarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, MTTlarda ekologik tarbiya masalasi shunchaki atrof-muhit bilan tanishtirish emas, balki jamiyatning ma’naviy-axloqiy poydevorini qurish jarayonidir. Muammoning yechimi sifatida ta’lim jarayoniga o‘yin texnologiyalarini kengroq joriy etish, moddiy-texnik bazani (jonli tabiat burchaklarini) boyitish va tarbiyachilarning ekologik kompetensiyasini muntazam oshirib borish taklif etiladi [2].

XULOSA. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish – bu jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlashga qo‘yilgan ilk qadamdir. Tadqiqot xulosalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik tarbiya samarali bo‘lishi uchun

- Mashg‘ulotlar o‘yin shaklida tashkil etilishi
- Bolalar amaliy mehnatga (bog‘dorchilikka) jalb qilinishi

• Ota-onalar bilan hamkorlikda ekologik aksiyalar o‘tkazilishi lozim.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, ekologik madaniyatli qilib tarbiyalangan bola kelajakda tabiatni sevuvchi, suvni e’zozlovchi ва atrof-muhitni ifloslantirmaydigan komil inson bo‘lib yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.

2. Mamatov N.M. Maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya metodikasi. – Toshkent O‘qituvchi, 2015.

3. Nikolayeva S.N. Metodika ekologicheskogo vospitaniya v detskom sadu. – Moskva Prosvesheniye, 2010.

4. Shodiya Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish. – Toshkent Cho‘lpon, 2012.

5. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent Ma’naviyat, 2018.

6. Yo‘ldoshev J.G‘. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent Fan va texnologiya, 2014.